Liberal Düşünce Topluluğu
Association for Liberal Thinking

Türkiye'nin Demokratikleşmesi

ve

Alevi Talepleri

Tespit ve Öneri Raporu[1]

I. Temel Sorun ve Talep Alanları

A. "Diyanet İşleri Başkanlığı", Bekir Berat Özipek

B. "Cemevleri", Rıza Yıldırım

C. "Din Dersleri ve Özel Eğitim", Hasan Yücel Başdemir

II. Mevcut Durum ve Reform Yolu:

"Çalıştaylar, Rapor ve Pratik Öneriler": Şenol Kaluç

25 Ocak 2014, Ankara

[1] 25 Ocak 2014 tarihinde Ankara'da düzenlenen müzakere toplantısında sunulan raporlardır.

I. Temel Sorun ve Talep Alanları

A. Diyanet İşleri Başkanlığı Sorunu

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek[2]

"Alevî Açılımı", Türkiye'nin öteden beri çözüm bekleyen, ama sürekli ertelenen kronik bir sorununu yeniden gündeme getirdi. Gündelik siyasî tartışmalarda her zaman açıkça yer almasa da, varlığını ve etkisini her zaman hissettiren bu sorunun gündeme getirilmesi, bekleneceği üzere sarsıcı bir etki yaptı. Toplumun hemen her kesiminden, Alevîlerden, Sünnîlerden ve diğer inanç gruplarından gelen tepkiler, derin bir yaranın üstünün açıldığını çarpıcı bir biçimde gösteriyordu.

Bu yönüyle "Açılım"ın, gelinen aşamada başarılı veya başarısız görünmesinden bağımsız olarak varlığı yeni ve önemliydi. Varlığı bilinen, ama kolektif bir suskunluk perdesiyle örtülüp ötelenen bir sorunun üstünün açılmış olması ve tartışılması, Cumhuriyet tarihinde bir ilki ifade ediyordu.

Çözüm girişiminin "müesses nizam"ın resmî ideolojisine mesafeli veya "muhalif" bir siyasî geleneğe sâhip olan ve ağırlıklı olarak Sünnî çoğunluğun oyunu alan iktidar partisinden gelmesi de ayrıca önemliydi ve sâdece bu yönüyle bile tarihî bir anlamı vardı.

Ancak bu ümit verici "ilk"lere, gerçekleştirilen bir dizi çalıştaya ve konunun kamusal müzakereye açılmış olmasına rağmen, çözüm yolunun daha başında olduğumuz açık ve bu yolda ciddî bir mesafe kat edilmiş olduğunu söylemek henüz mümkün değil. Gerek çalıştaylar ve gerekse sonrasında Hükümetin yayınladığı rapor da, çözüm konusunda beklentileri karşılamaktan henüz uzak görünüyor.

Bununla beraber, yola çıkılmış olması önemli ve bu girişimin desteklenmesi, bu ülkedeki adâlet, özgürlük ve barış gibi değerler açısından değerini koruyor.

Bugün, Alevî Sorununun bütün boyutlarıyla ele alınmasına, girişimin muhasebesinin yapılmasına, hataların tekrarlanmamasına, kapsamlı bir çözüm için bir yol haritasının oluşturulmasına ve bu konuda atılacak adımların desteklenmesine ihtiyaç devam ediyor.

[2] Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi

Özgürlükçü bir düzenlemenin çerçevesi

Bütün inanç grupları ve inanmayanlar için aynı anda âdil, kalıcı ve barışı sağlayıcı bir düzenleme gerekli olup, bunu gerçekleştirecek bir düzenlemenin çerçevesi şöyle çizilebilir:

▸▸Devlet, dinler ve inançlar karşısında gerçekten tarafsız olacaktır; hiçbir inançtan yana veya ona karşı bir tutum almayacaktır;

▸▸Her inanç grubunun öngördüğü cemaat, tarikat gibi kurumlar ile cami, kilise, sinagog, tekke, dergah ve cemevi gibi ibadethaneler, o inancın bağlılarınca kurulup işletilecek, bütün âyin ve törenler serbest olacaktır;

▸▸ İbadetler için ihtiyaç duyulan imam, rahip, haham, şeyh, pir ve dede, o inancın bağlılarınca belirlenecek ve ihtiyaç duydukları maddî kaynak yine onlar tarafından karşılanacaktır;

▸▸ İbadethaneler arasında altyapı ve giderlerin karşılanması gibi konularda farklı uygulamalara gitmeyecek, herkes kendi giderlerini kendisi karşılayacaktır;

▸▸Din eğitimi ve din dersi sivil toplum tarafından oluşturulacak okullar tarafından verilecek, bu çerçevede zorunlu din dersi kaldırılacaktır; böylece Müslümanların Kuran Kursu veya Medreseleri için ayrı, Rum Ortodoksların Heybeliada Ruhban Okulu için ayrı bir düzenlemeye gerek kalmayacak, bütün inanç grupları kendi din adamlarını yetiştirecek temel eğitim veya yüksek öğretim kurumlarını serbestçe oluşturabileceklerdir.

▸▸Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tasfiye edilecektir. Devletin genel idare içinde herhangi bir inancı temel alan ve/veya o inancı denetim altında tutmayı öngören bir kuruma yer vermemesi, dolayısıyla farklı inanç gruplarından tek tip bir din hizmetinin karşılanması için vergi almayacak olması, herhangi bir dinî inancı olmayan veya agnostik veya başka bir sebeple bu iş için para vermek istemeyen bireyler açısından da âdil bir düzenlemeyi ifade edecektir;

Bu düzenlemeler, Türkiye koşullarında ulaşılması güç bir ideal gibi görünse de, özgür bir toplumun dayanması gereken din ve vicdan özgürlüğünün gerektirdiği hukukî çerçeve bundan başkası değildir.

Diyanet İşleri Başkanlığı neden tasfiyesi edilmeli?

Türkiye'de Cumhuriyet'in başından bu yana egemen olan laiklik ilkesi, savunulduğu gibi "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması"na değil, "devletin dini kendisine bağlamasına (devlete bağlı din/*sezaropapizm*)" dayanmaktadır. Dolayısıyla evrensel anlamıyla din ve vicdan özgürlüğüne -veya bu anlamda laiklik ilkesine- uygun bir düzenleme, çok muhtemeldir ki, "bize özgü laiklik" adına mahkûm edilecektir. Bu durumda DİB'nın yapısını veya varlığını sorgulayacak ölçüde radikal bir karar alması da aynı ölçüde kolay olmayacaktır.

Türkiye hukukî ve siyasî sisteminin dayandığı resmî ideoloji, Alevî Sorununu üreten bir yapı ve işleyişi de beraberinde getirmiştir. Toplumun "din hizmetleri"ni karşılamak için devlet tarafından kurulan DİB da sâdece Sünnî İslâm inancıyla ilgili "hizmetler" yürütmüş, diğer inanç gruplarını dışta bırakmıştır. Aslında bu durum, Sünnî İslâmı kayırıcı bir düzenlemeyi değil, devletin en geniş sayıdaki inanç grubunu kendi denetimi altında tutmasını amaçlayan bir uygulamayı ifade etmesi bakımından, Sünnî çoğunluğun da din ve vicdan özgürlüğüne yönelik bir müdahaleyi, kısıtlamayı ve ayrımcılığı ifade etmektedir; bu inanç grubundan pek çok insan bunu böyle görmese bile…

Yine bu durum, devletin din alanında faaliyet göstermesinden rahatsızlık duymayan ve bunu talep eden kesimler açısından ise dışlayıcı bir tercihtir. Devletten "din hizmeti" talep eden Alevîlerin ve aynı talepte olan diğer inanç gruplarının dışlanması anlamını taşıyan bu uygulama, aynı zamanda bu devletin sunduğu din hizmetini finanse etmek istemeyen her inanç grubuna yönelik bir haksızlık anlamını taşımaktadır.

Adil çözüm, *devlete bağlı din sistemi*'nden vazgeçmek, bu kapsamda DİB'na devlet içinde yer vermemektir. Bunun yöntemi, aşamalı olup olmayacağı veya zamanlaması tartışılabilir.

DİB'nın varlığını ve bugünkü statüsünü savunanların argümanlarını ele almak ve bu argümanların hem ahlaki, hem evrensel anlamda hukukî ve hem de pratik bakımdan geçersizliğini göstermek, çözüm sürecini kısaltıcı etkisi bakımından önemlidir.

- **Yanlış 1: "***DİB, ülkedeki birlik ve beraberliği korumaktadır. Eğer o olmasaydı inanç alanı karmaşaya dönüşür, meydan çeşitli cemaat ve tarikatlara kalırdı.***"** Yanlış, çünkü inanç alanındaki çeşitlilik kötü olmayıp, böyle bir durumun varlığını kaos veya karmaşa ile ilişkilendirmek, bizim farklı olmayı tehdit olarak algılayan resmi ideolojiden, onun homojenleştirici ve tektipleştirici özelliğinden etkilenmemizle açıklanabilir. Toplumsal düzeyde inançlar hali hazırda çeşitlilik arzetmekte olup, bu ne kötüdür, ne de DİB'nın varlığı bunu engellemektedir.

- **Yanlış 2**: "DİB toplumu hurafelerden ve bidatlerden korumakta ve yanlış din anlayışlarıyla mücadele etmekte önemlidir." Hukuk devletinin hurafeyle mücadele gibi bir ödevi olamaz. Hurafeyle mücadele, ancak doğru bir din algısına dayalı olarak yapılabilir. Bireylerin bir inancın veya dinin ya da mezhebin doğru olduğuna inanmaya ve onu savunmaya elbette hakları vardır; ama devletin olamaz. Demokratik devlet bu konuda kör olmak, "hurafeye" ve "sahih inanca" sahip bireyler karşısında eşit mesafede durmak zorundadır.

- **Yanlış 3**: "Toplumda milyonlarca insan da DİB'nı meşru görmekte ve onun hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu durumda onların demokratik talepleri ve ihtiyaçları nasıl karşılanacaktır?" Eğer bir kurumu yaşatacak ölçüde yaygın bir talep varsa, devlet teşkilatı dışında da o kurum liberal bir ekonomik sistemde ve sivil toplumda var olabilir. Hatta bu durumun, adalet ilkesi bakımından itirazları da giderecek adil bir durum olduğu tespiti de yapılabilir. Bu anlamda Diyanet'in bütçesi ve sahip olduğu maddi güçle ilgili tartışmalar da zeminini kaybeder.

- **Yanlış 4**: "DİB, bütün inanç gruplarını içerecek bir şekilde genişletilirse, bugünkü eleştiriler ortadan kalkar ve adalet ilkesi bakımından sorun çözülür." Yanlış; çünkü dinin, inancın içeriği ile ilgili uzlaşmazlığın veri olması bir yana, din alanının nasıl idare edileceği konusunda da mutabakat mümkün değildir ve her durumda bir kesim kendisini mağdur hissedecektir ve öyle de olacaktır.

- **Yanlış 5**: "DİB'nın kaldırılması durumunda camiler bölünür, herkesin ayrı camisi olur." DİB'nın devlet teşkilatının dışına çıkarılması sürecinde mevcut camilerin statüsü herkesin ortak kullanımını garanti altına alacak biçimde düzenlenebilir. Ancak inanç gruplarına özel camilerin kurulmasına ve işletilmesine engel olmayacak biçimde gerçekleştirilmelidir. Herkesin ayrı camisinin olması da mümkündür ve bu devleti ilgilendirmez.

DİB'nın tasfiyesinin hem çalışanların hem de onun hizmetlerinden yararlandığına inananların mağdur edilmeyecek biçimde yapılması mümkündür. Bunun yolu, çift rakamlı olmayacak bir geçiş süreci içinde, doğrudan veya kademeli bir tasfiyeyi ifade etmelidir. Özerkleştirme ve sonra da doğrudan kamuya aktarma mümkündür.

Alevi Sorununun çözümü, evrensel anlamıyla din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alan bir hukukî ve siyasi çerçevenin tesisini gerektirmektedir. Bunun başarılması, her kesimden ve her inanç grubundan bireylerin çabasını gerekli ve değerli kılmaktadır.

B. Cem-evi Neyi Temsi Ediyor?

Rıza Yıldırım[3]

Alevi kimliğini oluşturan iki katman

Alevilik meselesini ve bu meselenin kilitlendiği nokta olan cem-evini layıkıyla anlayabilmek için bugün karşımızda duran Alevi kimliğinin bileşenlerini iyi kavramamız gerekmektedir. Bu gözle bakıldığında Alevi kimliğinin çoğu bir biriyle doğrudan ilgili olmayan birçok unsurun kaynaşmasıyla oluştuğu veya oluşmakta olduğu görülecektir. Ancak biraz dikkatle incelendiğinde sözkonusu unsurların iki ana başlık altında toplanabileceği görülmektedir. Bir başka deyişle, modern Alevi toplumunun ortak belleğinin iki temel katmandan oluştuğu söylenebilir.

1. İnanç ve tarihsel derinlik

Modern Alevi kimliğinin zeminini oluşturan alt katman tarihsel birikim ve onunla kaynaşmış olan geleneksel Alevi inançlarıdır. Bu katman 1960'lara kadar kimliğin tek belirleyicisi iken, bu tarihlerden itibaren şehirleşme ve ona eşlik eden solculuk, kemalizm gibi kimi fikir akımlarının etkisiyle toplumu kavrama gücünü kaybetmeye, dolayısıyla Alevilerin düşünce ve eylemleri üzerindeki etkisini yitirmeye başlamıştır. Elbetteki bu etki kaybı şehirleşen ve modern eğitim alan kesim üzerinde kendini göstermekte, kırsal alanda geleneksel toplum ve kültür kodlarını muhafaza eden kesimleri tesiri altında tutmaya devam etmektedir. Ne varki bu ikinci kategoriye giren insanlar artık Alevi toplumu içinde azınlık durumuna düşmüştür.

Bu günkü Alevi ortak belleğinin bilinçaltı zeminini oluşturan bu birinci katmanda esas olarak Hz. Peygamber ve onun ailesi (Ehl-i Beyt) etrafında inşa edilmiş bir tasavvufi İslam yorumu vardır. Bu dindarlık biçiminin sürekli geliştirilmesini ve toplumda yaşanır kılınmasını sağlayan geleneksel kurumlar biirinci katmanın diğer ana bileşenini oluşturmaktadır. Sözkonusu kurumlar içinde en önemlileri, cem ibadeti, dedelik ve musahipliktir.

Ehl-i Beyt vurgulu tasavvufi İslam yorumu ve adı geçen kurumların bir araya gelmesiyle GELENEKSEL ALEVİLİK ortaya çıkmaktadır. 1960'larda çözülmeye başlayan ve bugün artık neredeyse tamamen ortadan kalkmak üzere olan Geleneksel Aleviliğin ana eksenini yoğun bir Ehl-i Beyt sevgisi oluşturmaktadır. Tamamen inanç merkezli ve diğer tasavvuf ekolleri ile benzer kavramlar üzerine kurulu olması itibariyle Geleneksel Alevilik dindar Sünni topluma daha sempatik gelecektir.

[3] Yard. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

2. Yakın geçmiş ve siyasal kaygılar

Alevi kimliğinin üst katmanını 1960'lardan itibaren içine aldığı yeni unsurların bir sentezi oluşturmaktadır. Bu unsurların başlıcaları şunlardır: pozitivist bir dünya görüşü, din ve inanç karşıtlığı (burada din ve inançtan anlaşılan çoğu zaman Sünniliktir), çeşitli kıvamlarda solculuk, varlığına dönük tehdit algısı, asimilasyon korkusu ile sürekli kemikleşen anti-Sünni ve anti-devletçi alt bilinç. İkinci katman üstte olması itibariyle Alevi toplumunun düşünce, his ve eylemlerini belirlemede daha etkindir. Daha önemlisi, bu katman esas olarak şehirli ve geleneksel dokudan kopmuş Alevilerde yerleştiğinden – ki toplumsal hareketleri yönlendiren kesimler bunlardır – Alevilik meselesinde de esas belirleyici unsur haline gelmektedir.

Nitekim, Alevi hareketinin ortaya çıkışı ve şehirlerde görünür bir hal alması esas olarak bu kesimin liderliğinde ve hegemonyasında gerçekleşmiştir.

Alevi Hareketinin İki Evresi

Aleviliğin son elli yıllık tarihine bu bellek katmanları açısından baktığımızda karşımıza çıkan manzara şudur. Alevilik geleneksel haliyle köy ve kır hayatında şekillenmiş ve o sosyo-kültürel muhite göre kendini inşa etmiş bir inanç ve uygulama sistemidir. Birinci bellek katmanı bu geleneksel hayat tarzı tarafından üretilmiştir. 1960'lara kadar neredeyse bozulmadan devam eden bu yapı içinde cem ibadeti merkezi bir yer ve işleve sahiptir. Hem bir ibadet olarak, hem de sosyal statüleri ve ilişkileri düzenleyen dinsel-hukuksal bir kurum olarak, cemin geleneksel Alevi hayatındaki başat rolü açıktır. Ancak geleneksel toplum yapısında ön plana çıkan daha çok ritüelin kendisi olup onun gerçekleştirildiği mekan (cemevi) ikinci planda gelmektedir.

1960'larda başlayıp 1980'lerde iyice hızlanan şehirleşme süreci, Alevi kimliğini derin bir dönüşüm krizi içine sürüklemiştir. Köy ve kır hayatına göre şekillenmiş olan Alevi teolojisi ve kurumları kent hayatında işlevsiz kalmaya başlamıştır. Bir başka deyişle, "Geleneksel Alevilik" kentlerde yaşayan Alevilerin ihtiyaçlarına cevap verememekte, zevklerine hitap edememektedir. Sosyo-kültürel muhitte meydana gelen bu radikal değişim Alevi kimliğinin kendisini de radikal bir dönüşüme mecbur bırakmıştır. İşte bu mecburiyet "Kent Aleviliği"nin oluşum sürecini başlatan temel dinamik olmuştur. Halen devam etmekte olan bu sürecin günümüze kadar gelen hikâyesini iki ana döneme ayırmak mümkündür:

1. Dernekleşme dönemi

Kent hayatında Alevi toplumsal varlığının ilk kurumsal tezahürleri dernekler şeklinde ortaya çıktı. Kent Aleviliğinin oluşum sürecinde ilk aşamayı teşkil eden bu dönemde (80'ler, 90'lar), siyasal ağırlıklı kimlik mücadelesi Alevi hareketinin baskın karakteri oldu. Çoğu zaman anti-İslam tonuna kadar uzanan bir anti-Sünni tepkiselliği bu dönem Alevi kimliğinin temel belirleyici unsuru haline geldi. Aynı zamanda Alevi inancına ve geleneksel kurumlarına karşı

yer yer reddiyeye kadar varan ilgisizlik hüküm sürmekte idi. O dönemde cem ibadetinin de bu ilgisizlikten nasibini aldığı söylenebilir. Zira dernekleşme dönemi Alevi hareketinin esas motivasyonu olan Sünni hegamonya karşısında var olma mücadelesi üzerine kurulu siyasal ve seküler bir söyleme dayanmakta idi. Bu söylemde cem ve cemevine ilişkin talepler Alevi hareketinin tonunu belirlemekten çok uzaktı.

Bugünkü Alevi kimliğinin *ikinci ana katmanı* işte bu süreçte inşa edildi.

2. Cemevi dönemi

1990'larda dünyaya paralel olarak Türk toplumunun bütün katmanlarında gözlenen dinsel canlanma Alevi hareketini de etkiledi. "Dernekleşme dönemi"nde belirleyici olan seküler tonlu siyasal mücadele ve kimlik merkezli vurgular yerini inanç merkezli taleplere bırakmaya başladı. **Bu süreç, bir yönüyle Alevi toplumunun kendi *alt bellek katmanına* yönelmesi olarak okunabilir**. Dönüşüm sürecinin ana dinamiklerinde meydana gelen bu kayma, Aleviliğin kent hayatındaki kurumsal tezahürüne de yansıdı. Kentleşmenin ilk aşamasında Alevi toplumunu örgütleyen ve birarada tutan ana eksen olarak karşımıza çıkan dernekler, bu ikinci dönemde yerini cemevlerine terketmeye başladı. Aleviliğin her şeyden önce bir inanç olduğuna dair tabandan gelen sesler yükseldikçe, dernekler ve vakıflar gibi diğer şehirli Alevi kurumları cemevi yanında ikinci plana düştü.

Geldiğimiz noktada cemevi, Kent Aleviliğinin dayandığı ana eksen haline gelmiştir. Aleviliğin kent şartlarında varlığı, bu eksene endekslenmiş durumdadır. Yani cemevi talebi aslında bir toplumsal varlık talebidir. Arkasında böylesi güçlü bir toplumsal talep ve tarihsel derinlik bulunduğundan dolayı da kalıcıdır, çözülmediği sürece ortadan kalkmaz.

Üç Yaklaşım Biçimi

Alevilik meselesi ve onun kilitlendiği nokta olan cem-evi meselesi üç ayrı bakış açısı ile ele alınabilir.

1. Temel hak ve özgürlükler bağlamında sosyolojik yaklaşım

Bu yaklaşım tarzı, meselenin teolojik boyutlarını inanç gruplarının kendi kanaat önderlerine bırakmakta, onun yerine toplumsal gerçekliklere ve temel haklar ve özgürlüklerin temin edilmesine yoğunlaşmayı önermektedir. Buna göre, cemevinin resmen ibadethane statüsünde kabul edilmesinin tek kriteri bu statüyü talep eden yeterli toplumsal tabanın bulunması olmalıdır. Çözüm arayışında mevcut toplumsal gerçeklikler esas alınmalı, teolojik normların tartışılması inanç mesuplarının kendilerine bırakılmalıdır. Konuya temel hak ve özgürlükler açısından bakıldığında, Alevi toplumunun inançlarını rahatça yaşamalarına dönük talepleri behemahal yerine getirilmeli, bu bağlamda cem-evinin statüsü Alevi toplumunun üzerinde uzlaşacağı bir şekilde belirlenmelidir.

Bu yaklaşım biçimi daha çok entellektüeller, aydınlar ve akademisyenler için cazip durmaktadır.

2. **Teolojik-İlahiyatçı bağlamda normatif-doğrucu yaklaşım**

   Bu yaklaşım, genelde ilahiyatçı hocalar tarafından ortaya konulmakta olup Sünni-muhafazakâr toplumun büyük bir kısmının cemevi konusundaki algılarını belirlemektedir. Teolojik-doğrucu yaklaşım İslam dininin Ehl-i Sünnet mezheplerince makbul kabul edilen ana referanslarını esas almakta ve bütün şemasını ona göre kurmaktadır. Buna göre İslam dininin mabedi bir olup o da camidir. Caminin şerik kabul etmemesi dinin birliği ve bütünlüğü ile doğrudan ilişkilidir. Zira cami yanında kabul edilecek bir başka mabet dini de ikiye bölme riski taşımaktadır.

   Teolojik yaklaşımın kanaat önderleri tarafından benimsenmesi son derece doğaldır. Ancak bu yaklaşımın yaygınlaşıp aydınlar, akademisyenler ve özellikle de devlet otoritesini kullananları etkilemesi sakıncalı sonuçlar doğurur.

3. **Stratejik yaklaşım**

   Devlet otoritesini kullananların öncelikle benimsemesi gereken bu yaklaşım tarzı, Türkiye'nin sosyal barışını, güvenliğini ve kısa-orta-uzun vadeli çıkarlarını önceleyen bir mantığa sahip olacaktır. Meseleye bu açıdan bakıldığında her şeyden önce şu gerçeği farketmek gerekmektedir. Alevi kimliği derin bir dönüşüm süreci içindedir. Geleneksel Alevilik çözülmekte yerine Modern Alevilik inşa edilmektedir. Bu inşa dürecinde birçok aktör etkili olmaktadır. Bu aktörler içinde belki de en belirleyici olan zaman geçtikçe etkisini kaybetmekte olsa da halen devlettir. Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek paramatreler arasında belki de en önemlisi Modern Alevi kimliğinin nasıl bir nitelikte ortaya çıkacağıdır. Bu noktada iki husus ziyadesiyle öne çıkmaktadır. 1) Modern Aleviliğin devletiyle barışık ve pozitif-yapıcı ilişkiler kurma becerisine sahip bir ideolojik karaktere bürünmesi; 2) Sünni toplumla uyum içinde ancak kendi varlığını kaybetmeden yaşayabilecek bir teoloji geliştirmesi.

   Modern Alevi kimliğinin her iki niteliği de kazanabilmesi acilen cem-evlerinin statüsünün belirlenmesi, desteklenmesi ve Alevi hareketinin merkezi kurumu haline dönüştürülmesi ile mümkündür. Aleviliğin **birinci bellek katmanından** beslenerek kendi teolojisini ve şehir hayatına uyumlu ritüellerini (ve kurumlarını) inşa etmesi ancak cem-evlerinin işlevsellik kazanması ile gerçekleşecektir. Cem-evi merkezli olmayan Alevi hareketi yine kendi teolojisini, kurumlarını ve kimlik unsurlarını üretecektir. Ancak bu defa esas kaynağı **ikinci bellek katmanı** olacaktır.

Oluşacak Alevi kimliğinin devletle olumlu ilişki kurabilecek potansiyele sahip olması da doğrudan cem-evine bağlıdır. Zira resmi veya yarı-resmi bir kurumsal yapıya kavuşacak cem-evi, Alevilik ile devlet arasındaki ana bağı oluşturacaktır.

Sünni toplumla uyum içinde yaşayabilecek bir Alevilik ise yine ancak cem-evi merkezli bir süreçte ortaya çıkabilir. Zira yukarıda ifade edildiği gibi cem-evi, cem ibadeti, dede-talip ilişkisi, Allah-Muhammed-Ali'nin çağırıldığı dualar, tasavvufi neşve vs. gibi geleneksel Aleviliğe dair alt hafızanın baskın olduğu bir ortamdır.

Sonuç

Kısacası, geldiğimiz noktada Alevi hareketi radikal bir yol ayırımındadır. Hareketin önünde iki ana güzergah vardır. Bunlardan birisi, cem-evi olmadan dernekler üzerinden siyasal mücadele yolu, diğeri cem-evlerinin dinamoluğunu üstleneceği inanç merkezli Aleviliğin inşa edileceği yoldur. Hareketin hangi yola gireceği tamamen bu günlerde devletin takınacağı tutuma bağlı görünmektedir. Eğer cem-evi meselesi bugün halledilirse birçok sakıncalı durumun önü alınmış olacaktır. Aksi takdirde 5-10 yıl sonra devlet Alevilerin cem-evine gelmelerini mumla arayacak, ancak o günkü Alevilik artık çoktan Allah-Muhammed-Ali anılarak ibadet yapılan cem-evini geride bırakmış, müstakil bir din olmanın kapısını aralamış olacaktır.

C. Din Dersleri ve Özel Eğitim

Hasan Yücel Başdemir[4]

Din Dersi nedir?

Genel olarak din dersi denildiğinde iki farklı ders anlaşılır. Birincisi dinler, mezhepler ve inanç grupları hakkında genel, tarafsız bilgiler veren, uygulama amaçlamayan teorik derslerdir. Bu dersler, aslında dinler tarihi, antropoloji ya da din kültürü dersi olarak ifade edilir. İkincisi ise bir dini inançla ilgili bilgilerin öğretilmesini içeren, bununla da yetinilmeyip bu inancın fazilet ve pratiklerini aktarmayı amaçlar şekilde planlanmış olan derslerdir. Bu anlayışın ders içerikleri ebeveynlerin istek ve rızalarına uygun olarak hazırlanır. Buna değer eğitimi adı da verilir ve teknik anlamda din dersi budur.

Özel eğitim nedir?

Ticari kuruluşlar, dernek, vakıf ve dinî kurumlar tarafından açılmış, devlete bağlı olmayan okullardır. Bu okulların finansmanı, müfredatı, eğitim programları ve standartları işletmeci tarafından belirlenir. Devlet bu okulları, kriminal açıdan veya temel insan haklarına uygunluğu açısından denetleyebilir.

Sorun nedir?

Türkiye'de teknik anlamda din eğitimi ve özel eğitim kurumları yoktur. Alevilik, bir inanç ve değer sistemidir ancak bu iki unsur olmaksızın bir değer sisteminin çocuklara aktarılması mümkün değildir.

Türkiye'deki durum nedir?

Türkiye'de teknik anlamda bir din dersinin verilmesi, 3 Mart 1924 tarihli Eğitim Birliği kanununa, 1982 Anayasının 24. maddesine ve ilgili mevzuatlara dayalı olarak yasaktır. Bu yasak, sadece din eğitimini değil özel eğitim de dâhil olmak üzere bütün eğitim sistemini ihtiva eder. 24. maddede, dersin ismi, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" şeklinde belirlenmiştir. Anayasayla ders ismi belirleme, dünyadaki tek örnektir. Dersin içeriği, inanç gruplarına sorulmadan MEB Talim ve Terbiye Kurulu çalışanları tarafından hazırlanır.

Mevcut müfredattaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi, teknik anlamda din dersi sayılmamaktadır. Teknik anlamıyla din dersi, ebeveynlerin dinsel inançlarını dikkate alır.

[4] Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. LDT Din ve Hürriyet Araştırmaları Merkezi Koordinatörü.

Ebeveynlerin istemediği bilgilerin çocuklara öğretilmesi, Türkiye'nin de taraf olduğu BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 18 ve 26. maddeleri ile BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 5, 18, ve 29. maddelerine aykırıdır. DKAP, ne din dersi ne de kültür dersi olarak işlev görmektedir.

Alevilik, bu dersin müfredatına 2008 yılında AİHM'in "Hasan ve Eylem Zengin Kararı"ndan sonra girmiş ancak yeterli olmamıştır. Çünkü AİHM mevzuatı, özel eğitimi esas alır; verdiği karar sadece müfredatını devletin yaptığı okullarla ilgilidir. Bunun dışındakilerde din eğitimi müfredat ve programları, anne-baba ve özel işletme sahiplerinin tasarrufundadır fakat Türkiye'de özel eğitim olmadığı için dersin içeriği mahkemenin tavsiyeleri doğrultusunda düzeltilse dahi 9. madde başta olmak üzere AİHS'in **özel eğitime** işaret eden mevzuatına asla uygun olmayacaktır.

AİHM, 2007 yılında "Hasan ve Eylem Zengin" kararıyla Türkiye'de okutulan zorunlu DKAP dersinin içeriğinin Alevilik eğitimi açısından uygun olmadığı gerekçesi ile iptaline karar verdi. Ancak hükümet 2008 yılında ders müfredatında bazı değişikliklere giderek AİHM'in gerekçelerini ortadan kaldırdığını ileri sürerek dersin verilmesini ve zorunluluk halini sürdürdü. Bu düzenlemede "İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar" başlığı altında Alevilik-Bektaşilik, Ahilik, Yesevilik gibi göstermelik konu başlıkları koyularak sorunun giderildiği iddia edilmiştir. Nitekim 2009 yılında Samsun'da bir vatandaşın çocuğunu bu dersten muaf etmek için yaptığı itiraz Samsun 1. İdare mahkemesi tarafından kabul edilmiş ancak Danıştay, 2008 düzenlemesini gerekçe göstererek bu kararı bozmuştur. Oysa ilave edilen başlıkta pedagojik bir amaç güdülmediği ve göstermelik bir değişiklikle sorunun üstesinden gelinmeye çalışıldığı açıktır. Nitekim yeni eklenen başlıklarda ideolojik tavırlar açıkça göze çarpmaktadır. Bu ideolojik tavrın en önemli göstergesi, Alevilik-Bektaşilik şeklindeki başlıktır. Bu ikisi özdeşleştirilerek Alevilik, Bektaşilik üzerinden tanımlanmıştır. Oysa Alevilik ve Bektaşilik aralarındaki bazı benzerliklere rağmen tamamen farklı olgulardır. İkinci olarak bu başlık altında Anadolu'da bugün var olan Nakşîlik, Kadirilik, Halvetilik, Rufailik gibi tasavvufi hareketlere yer verilmek yerine Yesevilik, Ahilik gibi varlığı son bulmuş akımlara yer verilmiştir.

Din dersi adı altındaki uygulama, Türkiye'de Sünni kamuoyu tarafından din/değer eğitimi olarak algılanmaktadır. Ayrıca İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet Kuran Kursları, Sünnilik hatta Hanefilik öğretisine dayalı bir din eğitimi sistemi oluşturmuştur. Bu derse "üst İslam söylemi", "mezheplerüstü" gibi nitelemeler yapılsa da bu ders, tektipleştirilmiş ve ayıklanmış bir devlet Hanefiliğine dayanır. Ancak Alevilik için bu kurum ve yapıların (devlet Aleviliği de dâhil olmak üzere) muadili yoktur. Öncelikle belirlenmesi gereken şey, çok uzun yıllardan beri kurumsal bir Alevilik eğitiminin bulunmamasıdır. Belki de Bektaşi tekkeleri dışında Alevilik hiçbir zaman "okula" sahip olmadı. Bu, gerçekte Alevilik

açısından bir avantaj olmuş olabilir. Bu şekilde otantik haliyle ve bütün kültürel öğeleri ile varlığını, zor koşullarda da olsa sürdürebilmiştir. Fakat 1950'lerden itibaren kentleşme ile birlikte toplumsal Alevi belleği parçalanmaya başlamış ve Alevilik bilinci geleneksel dini kodlarından uzaklaşarak farklı ideolojik ve kültürel tarzlara bürünmeye başlamıştır.

"Hasan ve Eylem Zengin Davası"ndan sonra Alevilik, zorunlu din dersi müfredatının parçası haline gelmeye başlamıştır. Bu sadece kendini ilköğretim ve ortaöğretimdeki DKAB ders kitaplarında göstermektedir. Aleviliğin İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanete bağlı Kuran Kurslarına karşılık gelecek eğitim kurumları yoktur. Dede-Zakir Okulu, Dedelik Yüksek Okulu, Alevilik Yüksek Okulu ya da Ehlibeyt Yüksek Okulu gibi. Her ne kadar Alevilik konusuna yer verilmiş olsa da bunlar, ilahiyat fakültesi mezunu ve Sünni eğitim almış kişiler tarafından verilmektedir. Bu öğretmenlerin Alevi kültürüne karşı bilinç ve aşinalıkları yoktur.

Bu durum, Aleviler veya Sünniler istemediği için bu şekilde değildir, Milli Eğitim Bakanlığı istemediği için böyledir. Bu istememenin temelinde ise geleneksel olarak Milli Eğitimin çoğulcu bir din eğitimi perspektifine sahip olmaması yatmaktadır.

Mevcut müfredatta Alevilik yeterince aktarılmakta mıdır?

İlköğretim 4 ve 5. sınıflarda Aleviliği ima eden herhangi bir bilgi yok. Mezhepler üstü görüntüsü veriyor. Çünkü Sünnilik veya Hanefilik kelime olarak dahi geçmiyor. Her şeye rağmen bir mezhep vurgusu çağrıştıracak çok az bölüm vardır. 4. sınıf kitabında Hz. Muhammed'in hayatı kısmına "Ehl-i Beyt" eklenebilirdi.

6. sınıf kitabında "İlahi Kitaplar" bölümü oldukça yetersiz ve yanlış yönlendiricidir. "Namaz İbadeti" başlığı tamamen Hanefiliğe göre anlatılmıştır. "İslamiyet ve Türkler" başlığı altında Alevilik açısından önemli olan Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ahi Evran ve Hacı Bektaş Veli başlıklarına yer verilmiştir.

7. sınıf oruç ibadeti kısmı, tamamen Sünni inanca göre düzenlenmiştir. Muharrem orucundan bahsedilebilirdi.

8. sınıf kitabında Alevilik sadece "Tasavvufi Yorumlar" başlığı altında zikredilmiştir. "Yesevilik, Mevlevilik, Alevilik-Bektaşilik, ve Ahilik". S. 82.

9. sınıf müfredatı, 6. sınıfın genişletilmiş halidir. Ancak laiklik konusu ilave edilmiştir. Bu kısım, temel insan hakları ve çoğulculuk açısından oldukça sorunludur. Örneğin laikliğin amacı, "ruhbanlık anlayışına müsaade etmemek" (s. 87) olarak verilmiştir. Bu şekilde Katoliklik, Ortodoksluk, Şiilik, Alevilik gibi birçok inanç ve mezhep, laiklik açısından gayri meşru imiş gibi gösterilmiştir. Oysa devletin bir dinin yapılanma biçimine müdahale etmesi veya onu gayri meşru sayması laiklik açısından anlamsızdır aynı zamanda gereksizdir de.

10. sınıf kitabında inanç ve ibadet esasları Sünnilik-Maturidilik açısından anlatılmıştır. Hz. Muhammed ve Kuran bilgileri, mezhepler üstü bilgilerdir. Kitabın geri kalan kısmının herhangi bir mezheple ilgisi yoktur. Ahlak ve vatandaşlık bilgilerini içerir.

11. sınıf kitabında Alevilik geçmemektedir. Sadece Caferilik, İslam'ın ameli yorumlarından biri olarak zikredilmiştir.

12. sınıf kitabında Tasavvufi yorumlar başlığı altında "Yesevilik, Alevilik-Bektaşilik ve Mevlevilik" başlıklarına yer verilmiştir. Kitaplarda bazı okuma parçaları vardır. "Dört Kapı Kırk Makam", "Makalattan Seçmeler", Hacı Bektaş Veli'nin sözleri vs.

Türkiye'de din derslerinin amacının ne olduğu, onun bilimsel-seküler bir öğretimi mi yoksa dini-ahlâkî eğitimi mi amaçladığı ve hangi politik bakış açısına göre düzenlendiği konusunda ciddi belirsizlikler vardır. Müfredatın büyük bir bölümü Aleviliğe ayrılmış olsa bile sorunun çözülmesi mümkün değildir.

Din dersi müfredatı, "mezhepler üstü" söylemine rağmen mutlak doğruluk iddiasına dayanır. Din eğitimi için "mezhepler üstü" ve "inançlar üstü" nitelemesi doğru değildir. Çoğulcu bir bakış açısından mezhepler üstü din eğitimi olmaz. Burada "din dersi" ifadesi ile "İslam dersi", "Alevilik dersi", "Sünnilik dersi", "Kuran dersi", "fıkıh dersi" gibi bir dini inancın özel isimleriyle ifade edilen dersler arasında köklü ayrım vardır. "Din dersi", seküler/bilimsel bir eğitimin parçasıdır. Bu, tek bir din de olsa, farklı dinleri de anlatsa betimlemeye dayalı olacağı için zorunlu müfredatın bir parçası olabilir. Çünkü bu ders, bir dinin benimsetilmesini esas almadığı için din eğitiminin değil kültür tarihi, dinler tarihi veya antropolojinin alanına girer. Din eğitimi sadece bilgilendirici değildir aynı zamanda zorlama olmamak kaydıyla bir dini savunma, benimsetme ve ona uygun yaşamayı öğretmeye dayanır.

Türkiye'de eğitimle ilgili çözüm önerilerinde devlet perspektifi ön plandadır. Eğitimci, bürokrat ve akademisyenler genelde çözüm önerilerini merkeziyetçi eğitim sistemine bağlı olarak geliştirmektedirler. Bu durum, din eğitimi meselesinin çözümünü engellemekte, devlet perspektifini ve eğitim politikalarını sürekli güçlendirmektedir.

Türkiye'de mevcut uygulama ve mevzuat nedeniyle kurumsal bir Alevilik eğitimi gelişmemiştir.

Nihai Raporda Alevilik, 4+4+4 Uygulaması ve Din Eğitimi

İlki 3-4 Haziran 2009, sonuncusu ise 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde düzenlenen Alevi çalıştaylarının Nihai raporunun 133-160 sayfaları Alevilik açısından din eğitimi ve öğretiminin değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölümde Alevilerin mevcut müfredatta Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAP) adıyla okutulan zorunlu dersten hoşnut olmadıkları ifade edilmektedir. Bu dersin Alevilerin talep ve beklentilerini de karşılayacak şekilde "mezhepler üstü" bir tarzda verilmesi gerektiği önerilmiştir.

Hükümetin Alevi çalıştaylarından sonra 4+4+4 zorunlu eğitim sistemine geçilmiş ve burada Aleviliğin "Din Ahlak ve Değerler" dersi altında seçmeli olarak yer alması beklenmiştir. Ancak Bakanlık, 2013-14 öğretim yılında Aleviliği seçmeli ders müfredatına koymadı.

Alevilik eğitimi hiç değilse seçmeli olarak önümüzdeki yıl girmelidir.

Din eğitimi meselesinin çözümü için neler yapılabilir?

Alevilerin hem DKAP'a yönelik itirazları hem de Alevilik eğitimi konusundaki sorunlarının çözümü, Türkiye'de özel eğitimin önünün açılması ile mümkün olabilir. Türkiye'de özel öğretimin gelişmesi için devletin teknik anlamda özel okulların açılmasına izin vermesi gerekmektedir. Teknik anlamda özel okullar müfredat, finansman ve standartlar açısından özerk olan eğitim kurumlarıdır. Türkiye'deki mevzuat bu tür okulların açılmasına izin vermemektedir. Din eğitimi sorununun çözümü için 3 Mart 1924 tarihli Eğitim Birliği kanununa dayanan bu yasağın kaldırılması ya da uygulamanın esnetilmesi gerekir.

Türkiye'de öğrencilerin yüzde 97'sinin devlet okullarında okuması nedeniyle[5] kısa zamanda özel öğrenimin gelişmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle öncelikle Özel Eğitim Kurumları adı altında faaliyet veren okullara en kısa zamanda "özel okul" statüsü verilmesi gerekir. İkinci olarak bu sorunu kısa sürede aşmak için mevcut devlet okullarının, alt yapısı ve mevkisi uygun olanlarının tam veya kısmi devlet finansmanı yoluyla özel işletmelere devredilmesi ve bir kısmının da tamamen özelleştirilmesi mümkündür. Bunun için önümüzdeki öğretim yılında ekonomik durumu iyi olan bölgelerden başlamak kaydıyla pilot bölge uygulaması başlatılabilir. Bu okullardaki programlar, Milli Eğitim Müdürlüklerinin göndereceği gözlemci ve organizatörler eşliğinde kurulacak komisyonlar tarafından hazırlanabilir. MEB, bu programları kriminal veya insan hakları açı(sın)dan denetleyebilir.

Din eğitim ve öğretimi konusu, dinî grup, dernek ve vakıfların durumuyla yakından ilgilidir. Bu açıdan Aleviler için Cemevlerinin statüsü konusu, din öğretimi sorununun bir parçasıdır. Çünkü dinî inanç ve tutumların çocuklara aktarılması meselesi, temelde örgün eğitimden ziyade yaygın eğitimle halledilebilir. Aleviler için Cemevleri yaygın eğitim alanlarıdır. Bu

[5] Ömer Dinçer'in 2012 Milli Eğitim Bütçesi görüşmelerinde verdiği oran.

nedenle devlet, Cemevlerini hukuki statüde inanç ve eğitim kurumları olarak tanımalıdır. Cemevleri, diğer ibadethaneler gibi ya kriminal açıdan ya da insan hakları açısından denetlenebilir.

DKAP, din dersi olarak algılanmamalı, aksine dinler özellikle de İslamiyet ve mezhepler hakkında bilgilendirici mahiyette müfredatı olan bir kültür dersi olarak devlet okullarında okutulabilir. Özel okullarda buna işletmeciler karar verir. Devlet okullarında ve özel okullarda ebeveynlerin isteklerine göre farklı inanç ve mezheplere ait derslerin okutulmasına izin verilmelidir. Bu derslerin müfredatlarını özel okullar belirler; Milli Eğitim Bakanlığı bu dersleri, müfredat ve işleniş bakımından denetleyebilir. Ancak kriminal veya temel insan haklarına aykırı durumlar olmadığı müddetçe bu derslere müdahale edemez.

Mevcut DKAP dersi, 2008 düzenlemesine rağmen teknik olarak din eğitimi dersi değildir. Din eğitimi, farklı dini inançlardan bahseden ve ittifakla oluşturulmuş bir müfredatla değil isteyen inanç gruplarının kendi tasarrufları ile hazırlayacakları programlarda olur. Türkiye'nin de bağlı bulunduğu ilgili mevzuat bu yöndedir (Bkz. *AİHS*, 9. md.; *BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*, 19. md.).

Türkiye, mevzuatını ve uygulamalarını bu mevzuatla uyumlu hale getirmelidir. Bunun için Nihai Rapor'da da ifade edildiği gibi Anayasa'da yeni bir düzenleme yapılması gerekir. Bu çerçevede söz konusu derslerin, diğer derslerle aynı statüde tanımlanması ve din eğitiminin din ve vicdan özgürlüğü altında anayasal teminat altına alınması uygundur. Mümkünse Eğitim Birliği kanununun ilgası, değilse bu kanunun, devletin eğitim kurumları üzerindeki kriminal veya insan hakları ile ilgili denetimleri olarak yeniden yorumlanması gerekir.

Alevilik eğitim ve öğretimini mevcut İlahiyat fakültelerinden mezun olan öğretmenlerin vermesi hem pedagojik açıdan hem de bu öğretmenlerin Alevi kültürü hakkında yeterli birikime sahip olmamaları nedeniyle uygun değildir. Bu derslerin, yeterli alt yapı sağlanıncaya kadar lisans mezunu Alevi bireylerin kısmi ya da tam zamanlı istihdamı ile verilmesi sağlanmalıdır. İsteyen elbette İlahiyat mezunlarını çocuklarına Alevilik eğitimi vermek için tercih edebilir.

Alevi çalıştayları nihai raporunda önerilen (Diyanet için) "üst İslam söylemi", (din dersi için) "ittifakla hazırlanmış programlar", "mezhepler üstü yaklaşım" gibi söylemler, din eğitiminin amaç ve ilkelerine uygun değildir. Devletin bu tür amaç, ideal ve programlar hazırlamaya kalkması, evrensel insan haklarına, özellikle ifade özgürlüğü ve din ve vicdan özgürlüğü ilkelerine aykırıdır. Bu nitelikteki dersler, din eğitiminin değil genel ahlak ve vatandaşlık eğitiminin gereği olarak devlet okullarında verilebilecek kültür dersleri içinde yer alabilir.

Alevi çalıştaylarının başladığı 2009 yılından itibaren Aleviler açısından din eğitimi konusunda fiili bir değişiklik veya iyileşme meydana gelmemiştir. Çalıştaylarda eğitimle ilgili ifade edilen beklentiler yerine getirilmese de sorun, Türkiye kamuoyunda ifade özgürlüğü sınırları içinde tartışılabilmeye başlamıştır. Bunun sorunun çözümü için önemli bir adım olduğu unutulmamalıdır. Bu süreç içinde Alevi camianın sorunlarını demokratik şekilde anlatan söylemler geliştirmiş olmaları ve çözüm olabilecek birçok öneri ileri sürmeleri, Alevilerin sorunları açısından son beş yıldaki en önemli gelişmedir.

Türkiye'de Alevilik eğitimi başta olmak üzere din eğitimi meselesi, çoklu müfredat sistemi içinde çoğulculuğu esas alan, devletin inançlara karşı tarafsızlığı şeklindeki siyasi laiklik ilkesine bağlı kalınarak çözülebilir. Bu denli karmaşık bir sorunun siyasi laiklik ilkesiyle çözümü, devletin özel eğitimin önündeki kanunî engelleri olabildiğince hızlı bir şekilde kaldırmasıyla sağlanabilir.

II. Mevcut Durum ve Reform Yolu: "Çalıştaylar, Rapor ve Pratik Öneriler"

Şenol Kaluç[6]

Aleviler, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, AK Parti hükümetinin inisiyatif alarak 2009 yılında başlattığı "Alevi Çalıştayları" ile resmen tanındı ve muhatap alındı. Daha önce, siyasetin önemli isimleri Alevilerin sorunlarını çeşitli vesilelerle dile getirmişti ancak bu dile getirişler Alevilerin taleplerini karşılamaktan çok gönül alma ve o günlerin siyasi beklentilerini karşılama çerçevesinde kalmıştır.

'Alevi Açılımı'nın AK Parti gibi muhafazakâr bir parti tarafından başlatılması Aleviler arasında çeşitli kuşkulara sebep olsa da AK Partinin bunu başarıp başaramayacağından bağımsız olarak, –sorunun çözümünü isteyen- Aleviler arasında çok fazla dile getirilmeyen bir beklenti ve ümit doğurduğu ise bir gerçektir.

Ancak meselenin çözümü yolunda gerek devletin ve gerekse AK Partinin daha önceden bu tür derin sorunları çözme konusunda yeterli birikiminin olmaması, siyasetin sık sık olağanüstü gelişmelerden etkilenmesi, kamuoyunu oluşturan tarafların ve güç odaklarının farklı beklentileri sürecin sıklıkla sekteye uğramasına ve çoğu kez boşa kürek çekilmesine sebep oldu. Gerek AK Parti kurmaylarının meselenin önemini yeterince kavrayamamaları ve gerekse Alevi kamuoyunda sesi çok fazla çıkan kesimlerin bir sivil toplum örgütü gibi değil siyasi bir erkmiş gibi Ak Parti ile muhatap olmaları süreci gereğinden fazla etkilemiştir.

Tüm bunlarda Alevi sorununun sosyal ve siyasal yönlerinden ziyade psikolojik yönünün ağır basması yatmaktadır. Bu nedenle sorunun çözümünün önündeki engeller Kürt meselesinden bile daha girifttir ve çözüm için öncelikle psikolojik bariyerlerin aşılması gerekmektedir. Öncelikle toplumun bu konunun çözümü konusunda hazırlanması gerekiyordu. İçinden geçtiğimiz Barış sürecindeki "Akil Adamlar" projesi benzeri eylem planlarına ihtiyaç vardı. Bu tür adımlar atılmasa da bugün gelinen noktada pek çok yol kazasına rağmen sorunun çözümü konusunda geniş halk tabanında –ekstrem gruplar yok sayılırsa-toplumsal bir mutabakatın sağlandığını görmek sevindiricidir. Geniş Sünni Müslüman çevreler bugün, dün adını bile anmadıkları konularda Alevilerin taleplerinin karşılanması konusunda hem fikir gözükmektedir ve bu talepler yadırganmamaktadır. Donmuş gözüken sürecin tartışmasız en büyük başarısı budur.

Yol Kazaları, Rapor ve Hayal Kırıklığı

Açılım sürecini niyet okuma yapmadan takip ettiğimizde, AK Partinin çok temel bazı kritik noktaları tam olarak kavrayamadığı ve refleks geliştiremediği görülmektedir. Özellikle AK Partinin farklı gerekçe ve saiklere dayanan Madımak katliamı konusundaki kafa karışıklığı

[6] Tarihçi, LDT Alevi Bektaş Araştırmaları Merkezi Koordinatörü.

harcanan yoğun mesainin büyük bir kısmının heba olmasına yol açtı. İyi niyetle yapılmaya çalışılan hemen tüm çalıştaylara bu konu damgasını vurdu. Bu durum hem gereksiz yere tarafların gerilmesine hem de hükümetin niyeti konusunda şüpheler yarattı.

Çok geç kalınsa da bugün gelinen noktada Madımak Katliamı artık kamuoyunda eski sıcaklığıyla tartışılmamaktadır. Bunun sebebi, Alevilerin bu konudaki beklentileri tam olarak karşılanmasa da en azından oradaki kebapçının kaldırılması ve sembolik de olsa bir anma duvarının yapılmasıdır.

Açılım süreci, Madımak sorunu çerçevesinde harcanan yoğun mesainin nasıl bir çözüm üreteceği beklentisi içindeyken maalesef daha sonra gündelik siyasete kurban gitti. İki önemli gelişme hükümetin çözüm sürecini ötelemesine, 'Alevi Çalıştayları Nihai Raporu'nun açıklanmasının ertelenmesine ve dolayısıyla Alevilerin büyük hayal kırıklığına uğramasına yol açtı.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP'nin başına geçmesi ve 12 Eylül Referandumuna giden süreçte siyaset dilinin giderek sertleşmesi "Alevi Çalıştayları Nihai Raporu"nun, daha yayınlanmadan, ölü doğmasına yol açtı. Rapor, Mart 2012 gibi hazır olmasına rağmen 12 Eylül Referandumu nedeniyle açıklanması uzun süre ertelendi. Burada tekrar hatırlatmaya gerek duymadığım, meydanlarda ve basında gerçekleşen sert tartışmalar sırasında kullanılan siyaset dili maalesef Alevilerin ötekileştirilmeleri sürecine yeni bir aşama getirmiştir. Ardından gelen genel seçimlerde AK Partinin Alevileri CHP'ye itekler görüntüsü Aleviler ile iktidar arasında zaten çok zayıf olan bağların neredeyse kopmasına yol açtı.

Bütün bunların üstüne Boğaza yapılacak üçüncü köprünün adı üzerinden üretilen polemikleri de yol kazalarına dahil etmek gerekiyor. Bu isimlendirme ile Alevilerin bir kısmı açıkça tahkir edildiklerini düşünmektedir.

'Alevi Çalıştayları Nihai Raporu' 7 büyük çalıştay ve buna bağlı yapılan 3-4 toplantının ardından hazırlandı. Açıkçası rapor süreci tanımlamanın ötesine geçmemekte ve hiçbir somut öneride bulunmamaktadır. Ancak, somut tek adım; süreçteki samimiyetin bir göstergesi olarak 10 Muharremin resmi tatil ilan edilmesi teklifidir.

Bunun dışında raporun en büyük sorunu devleti ve Sünniliği ayrılmaz bir bütün olarak algılaması, Alevilerin taleplerini Sünni kamuoyunun(?) tepkisine göre değerlendirmesidir. Ve yine maalesef rapor kendisini büyük ölçüde DİB'in meşrulaştırılmasına hasretmiş gözükmektedir. DİB meşrulaştırılırken, Alevi sorunu –raporda reddedilmekle beraber- bir güvenlik meselesi olarak ortaya konulmakta ve Alevi kamuoyunun hak taleplerini yurt içinde ve dışında hemen her platformda dile getirilmesinden rahatsız olunduğunu beyan ederken ilginç bir şekilde Alevi taleplerinin toplumda yalnızca liberaller, aşırı solcular ve bir kısım

İslamcılar tarafından desteklendiğini iddia etmektedir. Alevilerin talepleri eşit yurttaşlık talebi olarak kabul edilmekle beraber Türkiye'nin özel şartlarına sürekli vurgu yapılarak bu taleplerin karşılanmasının neden mümkün olmadığı raporda uzun uzun anlatılmaktadır.

Rapor bu yönleriyle büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Ayrıca, bu rapor ilgilenen bir iki isim dışında hemen hiç kimse tarafından okunup değerlendirilmemiş hatta hükümet ve raporun hazırlayıcıları tarafından bile sahiplenilmiş bir görüntü verilmemiştir.

Kısacası, Ak Parti'nin onca açılım çabasına rağmen kendisini ve politikalarını destekleyen Alevilerle bir bağ kurma çabasına girmemesi ve süreci Alevilerin dışındaki aktörlerle götürmeye çalışması; Alevilerin talepleri konusunda çözümü sürekli taca atar bir görüntü vermesi; devletin görevi olmamasına rağmen Aleviliğin tanımlanmaya çalışılması ve bilerek-bilmeyerek işin sürekli Diyanet İşleri Başkanlığı'na havale edilmesi, temel haklar çerçevesinde görülmesi ve ele alınması gereken taleplerin teolojik ve dini zemine çekilmesi; yapay bir algı –İslam Bölünecek korkusu- ile hareket edilmesi sürecin tıkanmasına yol açmıştır.

Sürecin çoğu kez gözden kaçan ve önemsenmeyen bir başka boyutu daha var: Ekonomik sorunlar. 12 yıllık AK Parti iktidarı sırasında Aleviler, geçmişe göre kendilerini ifade etme açısından çok büyük kazanım ve özgüven elde etmiş olmalarına rağmen, bu durum ekonomik anlamda tam tersi bir görünüm arzetmektedir. Aleviler –temelli ya da temelsiz- AK Parti İktidarı döneminde kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerine bilinçli ve kasıtlı olarak kapatıldığı düşüncesine sahiptir. Bu da AK Parti ile Alevilerin yakınlaşmasını engelleyen gizli faktörler arasındadır. Türkiye'nin görece zenginleşmesine paralel olarak, Aleviler kendilerini fakirleşmiş hissetmektedir. Bu da geleceğe karşı bir güvensizlik ve hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Özelikle, nispeten iyi eğitim almış, Alevi gençliği iş hayatında kendisini dezavantajlı görmektedir. Son 10 yılda mülakatla alınan hemen hiçbir kamu kurumuna Alevilerin kolay kolay alınmıyor olması bu algının ana motivasyon kaynağı durumundadır. Alevi kökenli Vali kalmadığı gibi Kaymakamın olmaması da açıkça Alevileri rahatsız etmektedir.

Fakat bu meselenin asıl tehlikeli boyutuna değinmeden geçmemek gerekir. Alevi gençliğinin umutsuzluğu uzun vadede yeniden palazlanmak isteyen şiddet yanlısı yasadışı örgütlerin ekmeğine yağ sürmektedir.

Süreci olumsuz yönde etkileyen bir diğer nokta, 28 Şubat sürecinde yaşanan mağduriyetlerin Ak Parti tarafından sürekli olarak dile getirilmesidir. O günlerin yanlış uygulamaları -haklı olarak- ortadan kaldırılıp, mağduriyetler giderilirken, Cumhuriyetin kuruluşundan beri görmezden gelinen ve yok sayılan Alevilerin eşit yurttaşlık taleplerinin sürekli ertelenmesi

siyaseten Alevilerin AK Partiye karşı cephede yer almalarının en önemli sebebi durumundadır.

Alevilerin Talepleri

Alevilerin taleplerinin büyük bir kısmı laik devlet ilkesi çerçevesinde rahatlıkla çözülebilecek konulardır. Bu nedenle eşit yurttaşlık talepleri insan hakları ve hukuk devleti temelli bir çözüme acilen kavuşturulmalıdır. Alevilerin sorunlarının çözümü sadece Alevileri ilgilendirmemektedir; Alevilerin sorunlarının çözümü aslında Türkiye'de Alevi-Sünni-Gayrı Müslim tüm cemaatlerin ve inanç gruplarının da özgürlüğü anlamına geleceği kavranmalı ve mesele bu nokta nazarından ele alınmalıdır.

Bu noktada neler yapılabileceği ve bu konuda hangi kılavuzların kullanılacağı bellidir. Türkiye, Alevilerin pek çok talebini her hangi bir ad vermeden uluslararası hukuk çerçevesinde rahatlıkla çözebilir. AK Parti'nin yapabileceği en kolay iş, Türkiye'nin hukuksal metinlerini, Türkiye'nin altına imza attığı uluslararası antlaşma metinleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin çeşitli tarihlerde verdiği örnek kararlar ile uyumlu hale getirmekten geçmektedir.

Alevilerin taleplerinin neler olduğu herkesin malumudur. Bu meselelerin çözümü çok zor değil ancak meseleler yanlış tartışıldığında çözüm yolu bulmak mümkün olmamaktadır.

Cemevleri meselesi çok kolay çözülebilecek bir mevzudur. Tekke ve Zaviyeler kanunu geçmişte revize edilebilmişse bugün de kaldırılabilir. Bu kanunun kaldırılması ve Belediye kanununda yapılacak bir iki değişiklikle Cemevleri hukuki bir statüye kavuşturulabilir. Aksi takdirde Cemevleri inançsal birer mekân olmaktan çok tepkisel mekânlar olarak –özellikle büyük şehirlerde- varlıklarını sürdüreceklerdir. Bu sorun devamında Alevilerin İslam'dan hızla uzaklaşmalarına sebep olacaktır.

Cemevlerinin hukuki statü kazanmaları aynı Madımak Tartışmaları gibi yapay bir sorunun çözülmesini sağlayacaktır. Bu sorunun çözümü aynı zamanda inançlı Alevilerin kendi yollarını yeniden inşa etmeleri sürecinin önünü açacaktır.

Din dersleri konusunda Alevilerin çekinceleri bu derslerin kendisinden çok uygulanış şeklinedir. Bu nedenle bu derslerin mezhep tabanlı işlenişi her zaman için bir problem teşkil edecektir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi aynı zamanda Anayasal bir zorunluluk olmaktan çıkarılmalı; dinler ve mezhepler üstü bir anlayışla hazırlanmalıdır. Kendi inancını öğrenmek isteyen bireyler için seçmeli dersler ile Alevilik, Mevlevilik vb., Şiilik, Sünnilik ve diğer din ve inançların öğrenilmesinin önü açılmalıdır.

Bu sorunun çözümünün diğer bir ayağı farklı eğitim modelleri seçen özel okulların açılması önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bazı temel dersler dışında okullara tanınacak serbesti ile dini-la dini farklı eğitim müfredatlarının önü açılmalı ve bu okullara çocukların gönderilmesi ailelerin tercihlerine bırakılmalıdır. Bu durumda isteyen çocuğunu istediği okula gönderebilir. Bu sayede Aleviler ve Bektaşiler Dedelik, Babalık, Zakirlik vb. konularda eğitim ve öğretim yapan okullar açabilecekleri gibi böyle bir düzenleme ile ana dilde ya da başka bir inanç-ideoloji temelli eğitim yapmak isteyenler de okullar açabilecektir. Bu okulların varlıkları tamamen ailelerin ve çocukların beklentisine göre şekillenecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili talep eşit yurttaşlık ilkesi çerçevesinde çözülmelidir. Laik ve demokratik bir devlette DİB gibi bir kurumun varlığı tartışmalıdır, kaldırılması gereklidir. Ancak bu gün gelinen noktada bu kurum kaldırılmak mümkün değilse en azından özerkleşmeli ve inanç gruplarına bunun dışında hareket edebilme ve varolma hakkı verilmelidir. Örneğin, DİB cami yapmazken yapılan tüm camilere el koyması uygulamasına son verilmeli ve bu konuda yetki tamamen o camiyi yapan cemaate bırakılmalıdır. Onlar ister DİB'e devrederler isterlerse devretmezler.

Alevileri rahatsız eden bir başka konu vergilerin kullanımında ise –daha önce Başbakanımızın da dile getirdiği- Avrupa'da örneklerini gördüğümüz şekli ile "Din ve İnanç vergisi" uygulamasına geçilmeli ve vergiler vatandaşların taleplerine göre dini ya da la-dini vakıflara aktarılmalıdır.

Neler Yapılabilir:

Yukarıda belirttiğimiz gibi Alevi meselesi tarihsel, sosyal ve ekonomik veçheleri ile oldukça girift bir konu. Bu nedenle de bu meselenin kanunlar çerçevesinde çözümü oldukça zor gözükmektedir çünkü sorun somut olmaktan çok soyuttur. Bu meselenin çözümü için maddi adımlar kadar manevi adımlar da atılmalıdır.

1- Muharrem ayında Alevi memurlara inançları gereği sakal bırakma izni verilmeli ve 10 Muharrem günü resmi tatil olmalıdır.

2- Madımak ve Sünni kamuoyunda ki baskıyı azaltma adına Başbağlar'da utanç anıtı dikilmelidir. Almaya'da Solingen'deki anıt benzeri bir adım atılırsa Aleviliği siyaseten kullanan çevrelere büyük bir darbe iner. Hükümetin de sırtından büyük bir yük kalkmış olur.

3- Sadece Cemevlerine vakıf statüsü verilmesi düşünülüyorsa bu diğer Sünni tarikatlar açısından sıkıntı yaratabilir. Dinî vakıflar kurulabilmesi ile ilgili genel bir düzenlemeye gidilebilir ve bu çerçevede Cemevleri de tanınır.

4- Belediyeler kanununda yapılacak düzenleme ile “toplum tarafından inanç merkezi kabul edilen her türlü inanç kurumu” tabiri ile cemevlerinin elektrik ve su paralarının belediye bütçesinden kısmen ödenmesi sağlanabilir. Bu faturalar için belli bir sınır konularak istismarın da önüne geçilebilir.

5- Tekke ve Zaviyeler Kanununun kaldırılması için en uygun koşullarda bulunuyoruz. Bugün hiçbir Alevi Derneği bu kanunu açıkça savunacak konumda değildir. Eğer Aleviler bu konuda doğru yönlendirilirse CHP köşeye sıkışır ve Dersim adında olduğu gibi önce kendisi adım atabilir. Böylece AK Parti bu yükten kurtulabilir.

6- Avrupa ülkelerinde olduğu gibi “inanç vergisi” uygulaması getirilirse Aleviler, gayrı Müslimler ve de inançsızlarda bir rahatlama oluşacaktır. İnanç vergisi konusunda vatandaşlar serbest bırakılmalıdır. Buna göre vatandaş bu vergisinin DİB’e, Cemevine, kiliseye ya da her hangi bir hayır kurumuna verilmesi veya bölüştürülmesini isteyebilir. Bu bence çok önemli bir adım olabilir.

7- Konya’da her yıl Şeb-i Aruz törenleri yapıldığı gibi Hacı Bektaş Dergâhı ve ayaktaki bazı Alevi ve Bektaşi Dergâhlarında yılda birkaç kez dinî ayin yapılmasına izin verilebilir. Örneğin Hacı Bektaş Dergâhında şenlikler sırasında ve 10 Muharrem tarihlerinde Meydan Evinde ayin yapılması oldukça önemli olacaktır. Devlet ile Alevilerin barışması adına çok önemli bir simge olacaktır.

8- TRT kurumu Muharrem ayı ve Hacı Bektaş Şenlikleri ile ilgili programlarını her yıl hatırlatmaya gerek kalmaksızın tekrarlamalı ve rutin yayın akışına eklemelidir. Ancak bu yayınlar kesinlikle tekrar yayınlar ve yasak savıcı nitelikte olmamalıdır.

9- Üç dört yıl önce Erzincan’dan TRT ekranlarından canlı olarak yayınlanan “Muharrem Cemi” uygulaması her yıl başka bir bölgeden canlı olarak yapılmalıdır. Bu toplumsal ön yargıların yıkılmasına büyük katkıda bulunacaktır.

10- İmam hatip liseleri örneğinde olduğu gibi Alevilerin de dini ihtiyaçlarının karşılanması için Dedelik-Babalık-Zakirlik okulları açılmasına izin verilmelidir. Ancak bu okullar devlet tarafından açılmak yerine “özel okullar kanunu”nda yapılacak basit bir düzenleme ile yapılabilir. Eğer bu yapılırsa sadece Alevi meselesi değil Kürt meselesi ve azınlıklar sorunu da çözülmüş olur.

11- Özel okullar için haftalık ders çizelgesinin 15-20 saatlik bölümü MEB tarafından zorunlu tutulup geri kalanı okulların tercihine bırakılmalıdır. Böylece geri kalan saatler toplumsal talebe göre şekillenir.

12- Cemevlerinin Kültür merkezi olduğu söylemi terk edilmeli ve Aleviler rencide edilmemelidir. Bu tarz yaklaşım yapıcı olmaktan çok yıkıcı olmaktadır. Cemevleri konusunda yaşanacak bir rahatlama uzun vadede inançlı Aleviler ile seküler Alevilerin birbirinden ayrılmalarına yol açacaktır. Böyle bir ayrışma Aleviliğin İslam mı İslam değil mi tartışmalarını orta vadede sona erdirecektir.

13- Alevilerin kamu kurumlarına alımlarda karşılaştıkları ayrımcılığa karşı bir takım önlemler atılmalıdır. Özellikle mülakatla alımlarda açık açık ayrımcılık yapılmasına izin verilmemelidir. Çünkü olumsuz tek bir örnek tüm toplumu etkilemektedir.

14- AK Parti yerel seçimlerde kesinlikle Alevi kökenli adaylara yer vermelidir. Bunu yapması geç kalmış bir adım olsa da uygun isimlerle toplumda karşılık görebilir.

15- İstanbul Boğazına yapılacak 3. Köprünün ismi konusu toplumsal fayda açısından yeniden gözden geçirilmelidir.

16- Ak Parti temsilcilerinin Alevilik konusunda çok fazla yoruma girmemesi şu aşamada daha olumlu olacaktır. Kılıçldaroğlu'nun Aleviliği ise hiçbir şekilde dillendirilmemelidir. Bu konu Alevilere bırakılmalıdır.